

V. Paesee

nee waka

Towitama

Taika
1859

Autonick

A

ARM

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

KRISTIAN JAAK PETERSONI KÄSIKIRJAD JA KIRJAD

M. LEPIK

«Nõtrade silmadega julgen ma sinna aegade hämarusse vaadata, selle rahva ja selle maa peale, millest ajalugu räägib hoopis vähe. Ometi asub sel maal minu esivanemate suitsuonn, ometi on need eestlased minu kaasmaalased ja — nad on mulle küllaltki tähtsad» — nende sõnadega alustab Riia gümnaasiumi õpilane K. J. Peterson oma kirjutust eestlastest ja nende põlvnemisest. Neid sõnu meenutades ja teisendatult tema enda kohta tarvitades peab tänapäevne uurija niisamuti kahetsusega tunnistama, et temagi silmad on nõdrad ka Kristian Jaagu aegade hämarusse hääbunud elu ja tegevuse jälgimiseks, et ajalugu, ajaloolised dokumendidki räägivad meie laulik-noorukist üpris vähe. Kuid ometi on see, mida «maarahva laulja» juba «enne kukke ja koitu» värsiridadesse voolinud ning meile pärandanud, küllaltki tähtis. Tema oodid ja karjaselaulud kuuluvad lahutamatu osana meie kirjandusse, meie kirjanduse algupäevade ajalukku ja seega ka tänapäeva lugejale. Ja tänapäevani «nii kui valguse allikas seisab austatud laulja oma vendade keskel» ja kes teab, ehk kord ka «tema ümber, vait kui merekaljud, rahvad on kuulamas». Just seetõttu on põhjust ikka jälle tagasi pöörduda tema kirjandusliku pärandi, tema elu ja tegevuse juurde ning tuua see veel enam tänapäeva lugeja teadvusse. Käesolev kirjeldav-inventeeriv ülevaade tema käsikirjalise pärandi saatusest ja meie päevini säilinud käsikirjadest tahabki olla eeltööks tema teoste täieliku ja teadusliku väljaande jaoks. Seda väljaannet on aga hädapärased vaha, sest K. J. Petersoni esimene ja viimane, kolmkümmend viis aastat tagasi ilmunud teoste kogu ei suuda enam tänapäevse, nõukogude lugeja nõudeid kuidagi rahuldada, kõnelemata sellest, et see väljaanne ise on muutunud peaaegu bibliograafiliseks harulduseks¹.

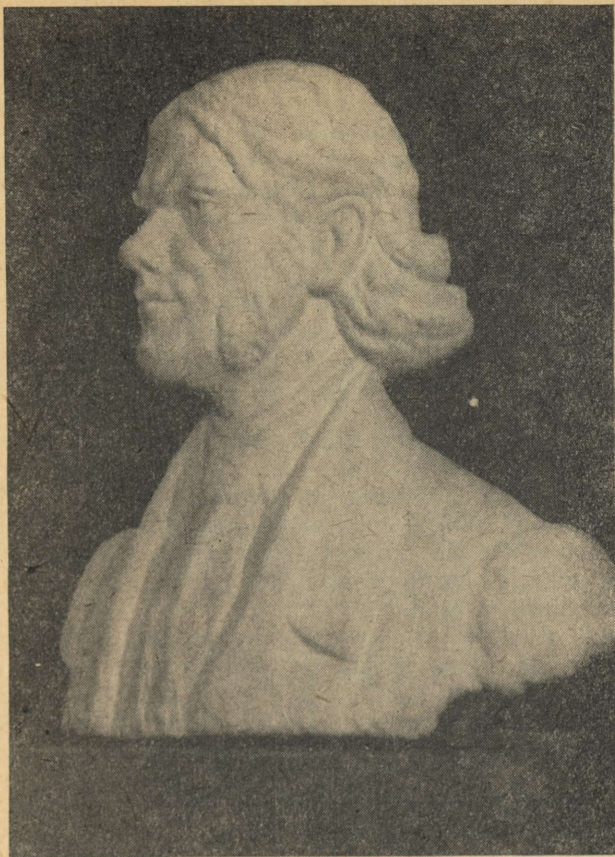
¹ K. J. Peterson, Laulud, päevaraamat ja kirjad. Korraldanud ja redigeerinud Aino Paltser. Tartus, 1922, 190 lk.

K. J. Petersoni esimene biograaf ja tema materjalide koguja, Liivimaa kindralsuperintendent K. G. Sonntag (1765—1827), kes kehva kellamehe poja esimesi samme Tartu ülikoolis majandusliku toetusega oli tasandanud, märgib Petersoni nekroloogis tema enneaegse surma puhul mahajäänud käsikirjade kohta järgmist: «Hartmanni raamatukaupluse jaoks oli tal käsil Heym'i vene-saksa-prantsuse taskusõnaraamatu redigeerimine (Revision), mille vene-saksa ja saksa-vene osa on valmis. Tema päranduses leidub peale keeleteadlaste katkendite, eriti aasia ja põhja-ameerika keelte kohta (ning lehtede rootsi keele grammatikast, pärit tema kuueteistkümnendast eluaastast), eesti rahvalaulude värsimõudlusi tõlkeid ja eestikeelseid originaale. Kui keeletundjad neid trükiväeriliseks peavad», lisab ta, siis tahtvat ta nende tööde äratrükimise kaudu «varalahkunule väikese mälestusmärgi panna»². Mõni aeg hiljem avaldatud täiendavates märkustes nekroloogi juurde teatab Sonntag uuesti, et «Petersoni sõprade poolt» on temale «saksakeelseid originaalluuletusi ja muud kirjanduslikku pärandust edasi antud, nõnda et temale küll ta oma töödest väikest mälestusmärki võib püstitada». Lõppeks palub ta endale ka edaspidi Petersoni materjale saata³. Sonntagi kirjutuses esimesel kohal mainitud teose puhul on kõne Moskva ülikooli professori ja rektori Johann Heym'i (1768—1821) poolt koostatud ja omal ajal väga tuntud ning levinud sõnaraamatu uue väljaande käsikirjast. Nagu näha, redigeeris K. J. Peterson vene-prantsuse-saksa osa Riia raamatukaupmehe ja kirjastaja Carl J. G. Hartmanni ülesandel kavandatava uustrüki jaoks (1. trükk oli ilmunud Riias 1804—1805 neljas köites). Kuna Petersoni surma tõttu käsikiri lõpetamata jäi, siis sai uustrükk teoks alles 1835. a., kui see ilmus Leipzgis K. Tauchnitz'i kirjastusel, kes sõnaraamatu kirjastamisõiguse oli vahepeal endale omandanud, ja Tallinna gümnaasiumi vene keele õpetaja F. Svjatnoi (1800—1847; gümnaasiumi õpetaja Riias 1822—1834 ja Tallinnas 1834—1847) toimetusel⁴. Kas ja mil määral sel puhul kasutati Petersoni valminud käsikirjaosa, on teadmata. Teose uus toimetaja Svjatnoi igatahes teose eessõnas Petersoni eeltööd ei maini, tundmata on ka tema käsikiri. — Samas nekroloogis märgitud Petersoni muud käsikirjad, nimelt 1) uurimuskatsed aasia ja põhja-ameerika keelte kohta, 2) lehed rootsi keele grammatikast, 3) eesti rahvalaulude tõlked saksa keelde ja 4) saksakeelsed originaalluuletused, on tänapäeval tundmata, seega aegade vältel nähtavasti kõik hävinenud.

² Rigaische Stadt-Blätter 1822, lk. 298.

³ Seals., lk. 366.

⁴ Геймов карманный российско-французско-немецкий словарь, вновь изданный с поправками и дополнениями старшим учителем в Ревельской гимназии титулярным советником Ф. Святным. [Leipzig, 1835]. — F. Svjatnoi kohta vt. G. Hansen, Geschichtsblätter des revalschen Gouvernements-Gymnasiums zu dessen 250 jährigem Jubiläum. Reval, 1881, lk. 221 jj.

K. J. Petersoni büst (kips). A. Starkopf 1957

Sonntag ei piirdunud aga ainult trükisõnas avaldatud üleskutsega Petersoni kirjandusliku päranduse kogumiseks. Nagu selgub ühest dateerimata, kuid selle sisu põhjal täpselt dateeritavast kirjakatkendist J. H. Rosenplänterile, on ta ka kirja teel Petersoni materjalide jälgi ajanud. «Ühenduses tänase Stadtblatt'iga⁵ — on's Petersohni eestikeelsed

⁵ S. t. ilmselt ühenduses Sonntagi poolt toimetatud ja 8. augustil ilmunud «Rigaische Stadt-Blätter» 32. numbriga, kus leidub tema poolt kirjutatud K. J. Petersoni nekroloog. Seega tsiteeritud kirjakatkend on dateeritav 8. aug. 1822.

originaalid äratrükkimist väärt? Ma näen Teie kirjadest temale, et Teie neid — tõsi küll, ma ei tea, kas just minu poolt eestleituid, kuid ometi mõningaid neist olete lugenud. Ja kuidas leidsite Teie tema tõlke ülestu- vuse mõttes?»⁶ Nagu näha, on siin kõne ka Petersoni eestikeelsete luule- tuste käsikirjadest, millega on mõeldud vististi tema «Laulude» kaustikut (vt. alamal Käsikirjad I), aga võib-olla ka muid luuletuste käsikirju. «Tõlgete» all mõtleb Sonntag ilmselt eesti rahvalaulude tõlkeid. Rosen- plänteri vastus kõnesolevale kirjale kui ka järgnevate kuude kirjavahetus Sonntagi ja Rosenplänteri vahel on tundmata. Võib üksnes arvata, et nad üsna energiliselt käsikirjade kogumist ning väljaselgitamist jätka- sid ja nende väljaandmiseks eeltöid tegid. Nagu alljärgnevalt selgub, oli vahepeal Sonntag, kes ise eesti keelt puudulikult oskas, saatnud osa Petersoni käsikirju Rosenplänterile seisukoha võtmiseks ühenduses nende avaldamiskavatsusega. Nimelt 2. nov. 1822 kirjutas Rosenplänter Sonn- tagile⁷:

«Kuna praegu üks voorimees Riiga sõidab, siis kasutan ma juhust ja saadan Teie Magnifitsentsile siinjuures:

1) Tõlke K. J. Petersoni mõtetest, tegudest jne.⁸ Ma olen kõik ära tõlkinud, mis mulle mõningal määral huvitav näis, ja seetõttu ka märk- med keele kohta, sest need on samuti tõenduseks, kui palju P[eterson] ükskord oleks võinud korda saata, kui talle oleks võimaldatud siin [maa peal] kauemini viibida.

2) P[etersoni] poolt tõlgitud eesti rahvalaulud. Mõne rea on ta küll meelega välja jätnud, mõne rea aga küll tahtmatult. Muidu on kõik üsna sõna-sõnalt ümber pandud, mistõttu kõik poeetiline on peaaegu igal pool kaotsi läinud. Kui Teie mõningaid neist lauludest tahate ära trükkida lasta, kas Teie ei tahaks siis neisse rütmi ja mõnesugust elegantsi sisse viia.

3) Minu poolt P[etersonile] kirjutatud kirjad, et neist (nagu Teie ütlete) mõningaid ajaloolisi [s. t. eluloolisi — M. L.] notiitse võtta. Täna postiga kirjutan ma oma õepoegadele (Vetter) Bayer'itele, kes

⁶ KM KO OES M. A. 132, l. 114.

⁷ KM KO Koopiad M. 60:4. — K. G. Sonntagi määratu suure ja meie kirjanduse- ja kultuuriajaloo seisukohalt väga väärtusliku kirjandusliku pärandi osi säilitati kuni 1940. a. Riias mitmes hoiukohas: Riia linnaraamatukogus, Jakobi kiriku arhiivis ja Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi käsikirjade kogus. Suure Isamaasõja keerises on osa neist maalt välja veetud (Jakobi kiriku arhiiv), osa vististi hävinenud (Riia linna- raamatukogu põles maha 1941. a.); igal juhul praegu puuduvad nende asukoha kui ka säilimise kohta andmed. — Rosenplänteri tsiteeritud kirja originaali säilitati enne 1940. a. Riia linnaraamatukogus. — Sonntagi kirjandusliku pärandi kohta vt. ka: Sitzungsberichte d. Ges. f. Gesch. u. Altertumsk. d. Ostseeprovinzen Russland 1875. Riga, 1876, lk. 77 jj.

⁸ S. o. tõlke käsikirjast «Kristian Jaak Peterson ehk see, mis ta mõtles ja tegi» jne. (vt. alamal Käsikirjad II).

P[etersoni] intiimsed sõbrad olid, ja palun neid, kui neil P[etersonist] midagi huvitavat on säilinud või teavad, seda mulle samuti teatavaks teha»⁹.

Ja juba järgmises säilinud kirjas 25. nov. 1822. a. Sonntagile võiski Rosenplänter teatada, et «Minu õpoeeg Bayer kirjutas mulle, et tal olevat Riias mõned K. J. Petersoni artiklid (Aufsätze) ja tahtvat see tõttu viivitamatult sinna kirjutada»¹⁰. Sellega lõpevadki kõik senituntud kaasaegsed teated K. J. Petersoni käsikirjalise päranduse kohta.

Kui nüüd siintoodud mitmeti puudulikke ja osalt üldsõnalisi andmeid Petersoni käsikirjade saatuse seisukohalt lähemalt analüüsida, siis võib kõigepealt konstateerida, et Sonntagi poolt Rosenplänterile saadetud Petersoni eestikeelsete käsikirjade algtekstid jäid Rosenplänteri kätte hoiule, sest oma 2. nov. 1822. a. kirjas Sonntagile, nagu nägime, ta kõneles üksnes tõlgete, mitte algtekstide saatmisest. Seega on seletatav ka Petersoni käsikirjalise päranduse kahtlemata kõige väärtuslikuma osa, s. o. nn. «päevaraamatu» — «Kristian Jaak Peterson ehk see, mis ta mõtles ja tegi» jne. — ning käsikirja «Kristiani Jaagu Petersoni laulud» edaspidine kuulumine Rosenplänteri käsikirjaliste materjalide ja raamatukogu koosseisu¹¹. Lisaks eelnevatele kogus ta 1833. a. augustis kokku ka kõik Petersoni poolt temale juba koolipoisipõlves Riias tutvumiseks kui ka «Beiträges» avaldamiseks saadetud luuletused, keeleküsimumi käsitlevad kirjutused jm., liitis nendega 2. nov. 1822. a. kirjas mainitud eesti rahvalaulude käsikirja, köitis need üheks kaustikuks ja paigutas sellegi oma materjalide kogusse (vt. Käsikirjad III). Pärast Rosenplänteri surma (1846) omandati need Fr. R. Faehlmanni algatusel koos Rosenplänteri muude materjalide ja eestikeelse raamatukoguga Opetatud Eesti Seltsile¹² ja 1950. a. alates säilitatakse need Kirjandusmuuseumi fondides Tartus.

Seevastu kõik need Petersoni käsikirjalised materjalid, mis Sonntag enda kätte koondas ja millest ta valiku trükki toimetada kavatses (mis aga teadmata põhjustel kahjuks teostamata jäi), on tänapäevani kaotsi

⁹ On teada kaks venda Bayer'eid: 1) Karl (1800—1863), Petersoni kaasõpilane Riia gümnaasiumis ja lühikest aega kaaslane ka Tartu ülikoolis (1820—1822). Opetaja Kuramaal, Moskvas, Peterburis ja mujal; hiljem postmeister Valgas (1858—1862) ja Viljandis (1862—1863); 2) Robert (1801—1867), õppis Tartu ülikoolis teoloogiat 1821—1824, oli esialgu erakooli juhataja ja siis 1839.—1864. a. Moskva kadettide korpuse ülemõpetaja. Elas 1864. a. peale Riias, surnud Dresdenis 1867. Vt. A. Hasselblatt — G. Otto, Album academicum d. Kais. Universität Dorpat. Dorpat, 1889, matr. nr-id 1418 ja 1581.

¹⁰ KM KO Koopiad M. 60:4.

¹¹ Beiträge XX (1832), lk. 31—32.

¹² Inland 1849, vg. 86.

jäänud¹³. Seni leidmata on ka rootsi keelest saksa keelde tõlgitud ja ümber töötatud ning eestipoolsete materjalidega täiendatud Chr. Ganander'i (1741—1790) teose «Mythologia Fennica» («Finnische Mythologie») trükikäsikiri¹⁴. Selle avastamine võib-olla annaks võimaluse taastada tsensuuri poolt enne trükkimist käsikirjas tehtud kustutused¹⁵.

Petersoni kirjavahetusest on säilinud ainult riismed: üksikud kirjad Sonntagile ja Rosenplänterile, kuigi kirjavahetus, näit. kas või viimasega, on olnud kahtlemata üsna ulatuslik (vt. alamal Kirjad). Täiesti puudub kirjavahetus oma vanemate ja lähemate sõpradega (näit. Bayer'itega), millest seni pole korda läinud avastada ühtki jälge. Rosenplänteri kirjad Petersonile (nagu muudki tema saadud kirjad), millest räägitakse nii Sonntagi kui Rosenplänteri ülemal tsiteeritud kirjades, on nähtavasti hävinenud koos muude Sonntagi valduses olnud käsikirjadega. Kõigi nende materjalide võimalik edaspidine väljaselgitamine kahtlemata aitaks Petersoni elu ja kirjanduslikku tegevust hoopis üksikasjalikumalt ja igakülgselt valgustada.

1. Käsikirjad.

Alljärgnev käsikirjade kirjeldus, nagu juba mainitud, tahab anda täieliku inventeeriva loendi kõigist Petersoni seni tuntud (trükkis avaldatud ja avaldamata) käsikirjadest. See sisaldab vajaliku põhiandmestiku iga üksiku autograafi kohta ja jälgib nende sisulist koostist lehtede kaupa, kusjuures lehtede (l.) järjekorra numeratsioonis a märgistab lehe esi- ja b selle tagakülge. Üldiselt olgu märgitud, et kõik loendatud käsikirjad on kirjutatud tindiga, ja tsitaadid Petersoni autograafidest on toodud originaali ortograafias.

I. K. J. Petersoni laulud. 1818—1819. Tumehallis kaasaegses pappköites kaustik (16,6 × 11,6), milles 60 valget kirjutuspaberi lehte. — KM KO OES M. A. 30.

Esikaane sisekülje ülaäärel autogramm: «Kristian Jaak Peterson. 1818». Leht 1a: moto Horatiuse «Oodidest» I, 1: «*Me doctarum hederæ præmia frontium*» jne.; l. 1b: tühi; l. 2a: tiitel «Kristiani Jago Petersoni laulud. Rialinnas, 1818.»; l. 3a—b: «Jummalale»; l. 3b—4b: «Karjaste laul. Elts ja Tio, karjatsed»; l. 5a—b: «Jaak.-Jürri, karjapoisid»; l. 6a—b: «Päva loja-minneminne»; l. 7a—b: «Süggise»; l. 8a—b: «Innimenne»;

¹³ K. G. Sonntagi säilinud käsikirjaliste materjalide korduv läbivaatamine 1927.—1937. a. Riias ei toonud päevavalgele ühtki K. J. Petersoni enda kirjutatud rida lisaks sellele, mis oli juba varemini tuntud, s. o. tema kaks kirja Sonntagile (vt. Käsikirjad VII).

¹⁴ Ilmunud «Beiträge» XIV (1822), lk. 1—128; ka äratrükk olemas.

¹⁵ «Mythologia Fennica» tsenseerimise kohta vt. M. Lepik, Kristian Jaak Peterson. E. Kirj. XXVI (1932), lk. 353—376, eriti lk. 372 jj.

Laulja.

Ei kuu matkose jõe
 flarrolõnuu lieneid,
 kus kuu peesin
 vängunud orso jõe
 Ei kuu kuuu viltine
 flõora viltine aia
 "Eppilaste viltine:
 Nenda on jõe viltine aia
 Tõu viltine aia.

Ei kuu matkose aia vilt,
 Eppilaste viltine
 On ma viltine viltine.
 Eppilaste viltine,
 Ei matkose viltine:
 Laulja on viltine
 On ma viltine viltine
 Suusta viltine viltine,
 Ei viltine viltine,
 Vilt kuu matkose viltine
 Nenda on viltine viltine.

En ning Ellu, kuuaste laul.

En.

Eelkõne, kuuaste,
 kuuaste kuuaste jõe viltine,
 kuuaste kuuaste viltine,
 kuuaste kuuaste viltine
 kuuaste on viltine viltine.

Ellu.

Eelkõne, kuuaste
 kuuaste kuuaste viltine,
 Ei kuuaste kuuaste viltine
 kuuaste kuuaste viltine.

En

Ei ma kuuaste kuuaste viltine
 kuuaste kuuaste viltine,
 Ei ma kuuaste kuuaste viltine
 kuuaste kuuaste viltine,
 kuuaste kuuaste viltine.

1. 9a—b: «Kuu»; 1. 9b—11b: «Karjaste-laul. Ot ning Pedo»; 1. 11b—12b: «Sõbradus»; 1. 12b: «Ma pean joma. Lauloke»; 1. 12b—13a: «Naesed»; 1. 13a—b: «Lotus»; 1. 13b—15a: «Allo ning Jaak. Karjaste laul»; 1. 15b: «Ollen jälle õnnis»; 1. 16a: Vahetiitel «Kristiani Jago Petersoni laulud»; moto Pindarose epiniikionide kogust «Olympionikais» II. «Tartolinnas 1819.»; 1. 16b: tühi; 1. 17a—b: «Römolaul»; 1. 17b—18a: «Laul, kui ma Tartust läksin Ria pole, omma vannemad vatama; tehtud on se laul Tulekõrtsis»; 1. 18b: «Laulja»; 1. 19a—20a: «En ning Ello, karjaste laul»; 1. 20b: «Minno issa ütleb et öpik laulab nenda»; 1. 20b—21b: «Jago laul. — Ta istub üksi mäe peäl»; 1. 22a—b: «Mardi Lutterusse päval»; 1. 23a—59b: tühjad; 1. 60a: «Ülesnäitja» [= Sisukord].

Avaldatud tervikuna teoses «Kristian Jaak Peterson, Laulud, päeva-
raamat ja kirjad», lk. 123—146.

II. P ä e v a r a a m a t. 1818—1819. Tumehallis kaasaegses pappkõites kaustik (21,6 × 17,5), 96 valget kirjutuspaberi lehte. — KM KO OES M. A. 70.

1. la «Kristian Jaak Peterson, ehk se mis ta mõtles, ja teggi, ja kuidas ta ellas, ja mis ta teada sai omma ello sees, isse-enneselt üllepandud 17al ello-aasta seest, ello-otsani»; 1. 1b: tühi; 1. 2a: moto Pindarose epiniikionide kogust «Nemeonikais»; 1. 2b: tühi; 1. 3a: paremal ülaäärel «Ria-linnas. 1818.»; [«Laste tarkus»]; [«Künikismus»] [«Aeg»]; 1. 3a—b: [«Tõdde»]; 1. 3b—4a: [«Milton, Klopstok»]; 1. 4a: [«Ülleskasvataminne»]; [«Modikombed»]; [«Tantsiõppetus»]; 1. 4b: [«Hyios theu»]; [«Tubbakas»]; [«Unterjochen»]; [«Minna»]; 1. 5a: [«Laddinakeel»]; [«Minna»]; 1. 5a—b: [«Echthra tu theu»]; [«tühhi mõtte»]; 1. 5b—6a: [«онъ зналъ»]; 1. 6a: [«laulosuggu»]; 1. 6b: [«sõbber»]; [«ounapuu»]; [«Goldsmith»]; 1. 7a: [«Franzén»]; 1. 7b: [«Rootsikeel»]; [«Vennekele — Spondaiussed»]; 1. 7b—8b: «Üks jut immeteggudest»; 1. 8b: [«Immelik»]; 1. 9a—10a: «Üks jut Simoga»; 1. 10b: [«Mo sõbber H...»]; 1. 10b—11b: «Kas innimestel on vabbandus»; 1. 12a: [«Suur pühapääv»]; [«Maavallitsejad»]; 1. 12a—12b: [«Teologid»]; 1. 12b: [«Vaim ning emmaassi»]; 1. 13a—b: «Jummal ning mailm»; 1. 13b: vasakul ülaäärel: «Tartolinnas. 1819.»; [«Lotus»]; [«Õppiija»]; [«Innimenne»]; 1. 14a: «Siin on minno suggu»; 1. 14b—15a: «Talve aeg, ehk issa omma poiaga»; 1. 15b—16a: «Üks jut»; 1. 16b: «Siin on, armas sõbber, keik minno Tudentirided!» 1. 17a: «Naergo, kes tahhab» [6 joonist]; 1. 17b: tühi; 1. 18a: [2 joonist]; 1. 18b: tühi; 1. 19a: 2 tundmata autori portreejoonist K. J. Petersonist koos selgitavate allkirjadega; 1. 19b—94b: tühjad; 1. 95a: «Ülesnäitja»; 1. 95b—96b: tühjad.

Avaldatud tervikuna teoses «Laulud» jne., lk. 171—184.

III. Kogumik käsikirju. Pruunis pappkõites kaustik (18,2 × 12), 57 lehte. — KM KO OES M. A. 16.

1. 1a—2b: tühjad; 1. 3a: tiitel «Kristian Jaak Peterson's Literärisher Nachlass. Gesammelt und mit einem Register versehen von J. H. Rosenplänter. Pernau im August 1833.»

1. käsikiri (17,5 × 11,2) sinisel kirjutuspaberil. 1. 4a—6a: «Wörter die mit dem Griechischen, Lateinischen oder Hebräischen verwandt sind»; 1. 6b: «Auch in den grammatikalischen Formen hat die ehstnische Sprache Aehnlichkeit mit den alten».

Käsikirja alumine äär ära lõigatud, kus jälgi (1. 5a—7a) Tartu tsen-sori L. Moritzi imprimaturi kohta; 1. 7b tema nimelühend «Mtz.».

2. käsikiri (17,3 × 10,8) valgel kirjutuspaberil. 1. 8a: «Ma-kele sannad, mis ka Ebrea-keles on»; «Kreka ja Roma keles on need»; 1. 8b: [Inglise ja eesti keeles esinevaid ühiseid sõnu]; [Paari eesti keele grammatilise vormi sarnasusest kreeka ja ladina keelega]; 1. 9a: «Tseremissi-rahva issa meie palve»; 1. 9b: «Mordvini-rahva arro-sannad».

3. käsikiri (17,5 × 10,8) sinisel kirjutuspaberil. 1. 10a—14b: «Riga, den 24sten Oct. 1818. — Etwas über die Ehstnische Sprache»; 1. 14b: allkiri «K. J. Peterson»; 1. 15a: [O. W. Masingu arvamus eelneva kirjutuse kohta]; 1. 15b: [J. H. Rosenplänteri kirja lõpposa (1819. a. maist?) O. W. Masingule].

Rosenplänter avaldas selle kirjutuse tema poolt muudetud pealkirja all «Das Charakteristische der Consonanten, mit besonderer Hinsicht auf die ehstnische Sprache» oma ajakirjas «Beiträge» XIII (1821), lk. 86—93. Pole õige P. Ariste korduvalt esitatud väide, nagu oleks see Petersoni töö valminud Tartu ülikooli «õppetöö raames» (Looming 1952, lk. 1025 ja Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised nr. 35 (1954), lk. 81—82), sest 1818. a. oktoobris oli Peterson veel Riia gümnaasiumi õpilane.

4. käsikiri (17 × 10,3) valgel kirjutuspaberil. 1. 16a—20b: «Etwas über die Ehsten, ihre Abstammung, u. s. w.»

5. käsikiri (17 × 10,3) sinisel kirjutuspaberil. 1. 21a—22a: [Moritz von Brömsen], «Bemerkungen zu dem Aufsatz Etwas über die Ehsten etc.»

Eelneva artikli arvustus.

6. käsikiri (17,5 × 10,6) sinisel kirjutuspaberil. 1. 23a: «Pääv» [luuletus, vt. I, 1. 6a]; 1. 23b—24b: «Süggise-laul» [vt. I, 1. 7a]; 1. 24b—25a: «Jummal» [luuletus, vt. I, 1. 3a]; 1. 25a—26a: «Innimeste vaim» [luuletus, vt. I, 1. 8a]; 1. 26a: «Ning und ja, und»; [Tuletusi sõnast maa']; 1. 26b: «Fernere Ableitungen»; [allkiri] «Peterson».

Luuletused avaldatud teoses «Laulud» jne., lk. 147—151. — «Ning und ja» — ajakirjas «Beiträge» XII (1818), lk. 150.

7. käsikiri (16,5 × 10,5) sinisel kirjutuspaberil. 1. 27a—28a: «Elts ja Tio, karjatsed» [vt. I, 1. 3b]; 1. 28b: tühi; 1. 29a—b: «Jaak ja Jürri» [vt. I, 1. 5a].

Avaldatud teoses «Laulud» jne., lk. 151—154.

8. käsikiri (15,5 × 10,3) valgel kirjutuspaberil. 1. 30a—b: «Geehrter Herr Pastor».

Kiri J. H. Rosenplänterile 20. okt. 1818; esmakordselt avaldatud ajakirjas «Noor-Eesti» 1910/11, lk. 543, vt. ka alamal: Kirjad 1.

9. käsikiri (17,3 × 10,3) valgel kirjutuspaberil. 1. 31a—b: «Söbradus» [vt. I, 1. 11b]; 1. 31b—32a: «Karjaste laul, egga Jago leinalaul»; 1. 32b: tühi.

Avaldatud teoses «Laulud» jne., lk. 155—156.

10. käsikiri (17,5 × 11) valgel kirjutuspaberil. 1. 33a—55b: [Rosenplänteri antud pealkiri «Poesien der Esthen»]. Selles käsikirjas sisalduvad rahvalaulud on üsna täpsed koopiad ühest A. Fr. Knüppfer'i (1777—1843) kogutud ja kirja pandud rahvalaulude käsikirjast (KM RO OES EK 62). Knüppfer saatis need laulud Rosenplänterile, nagu mõningate tunnuste põhjal võiks otsustada, üksikute vihikude kaupa, mis pärast Rosenplänteri käsikirjalise pärandi Opetatud Eesti Seltsi valdusse jõudmist lasti kaustikuks kokku kõita. Rosenplänteri kaudu sai neid laule kasutada ka Peterson, kes valis ja kopeeris sealt endale 24 laulu, mis moodustavadki kõnesoleva käsikirja. See sisaldab järgmised laulud (sulgudes on antud Knüppferi algteksti vastavad leheküljed):

1. 33a—34a: «Joulo laul» — «Jesu läks aga söitemaie» (K., lk. 114—117); 1. 34a—35b: «Nurga naene, vaene naene» (K., lk. 119—122); 1. 35b—36a: «Nüüd on suvvi soja aega» (K., lk. 123—125); 1. 36b—37a: «Ei minna villula vere» (K., lk. 125—127); 1. 37a—b: «Teme õhtale illuda» (K., lk. 128—129); 1. 37b—38b: «Moistke, moistke mehhed nored» (K., lk. 136—137); 1. 38b—39a: «Moiske, moiske, õed ellad» (K., lk. 138—139); 1. 39a—b: «Aitumma hüvvani Herra» (K., lk. 144—145); 1. 39b—40a: «Meie kubjas kullakenne» (K., lk. 42—43); 1. 40a—b: «Läksin merde kikumaie» (K., lk. 48—49); 1. 41a—42b: «Perretüttar, neitsikenne» (K., lk. 56—59); 1. 42b—44b: «Minno ella eidekenne» (K., lk. 61—66); 1. 45a—b: «Läksin kaevalt vetta toma» (K., lk. 77—79); 1. 45b—47a: «Minna agga kavval poisikenne» (K., lk. 92—95); 1. 47a—b: «Jännes» — «Minna pissokenne linnokenne» (K., lk. 26—28); 1. 47b—48b: «Minno ella vennikenne!» (K., lk. 28—30); 1. 48b—49a: «Meil olli üksi illus lindo» (K., lk. 32—33); 1. 49a—50a: «Sinnisirje linnokenne» (K., lk. 33—36); 1. 50a—51a: «Läksin vennalt mada sama» (K., lk. 36—38); 1. 51a: «Kui hakkann minna minnema» (K., lk. 38—39); 1. 51b—53b: «Södda hakkas soudemaie» (K., lk. 11—16); 1. 53b—54b: «Moistke, moistke mehhed nored» (K., lk. 139—141); 1. 54b—55a: «Maggasin marrimäela» (K., lk. 142—143); 1. 55a—b: «Kuddres, Kudres poisikenne» (K., lk. 67—69); 1. 56a—b: Rosenplänteri koostatud «Register»; 1. 57a—b: tühi.

Avaldatud teoses «Laulud» jne., lk. 157—170.

IV. Mõnda konsonantidest. Vihik (20,3 × 12,4) 8 lehte valget kirjutuspaberit. — Tartu Riikliku Ülikooli Pearaamatukogu. K. Morgenstern'i käsikirjade fond. Sign. CCCCXVa.

1. 1a: «Dem Herrn D. Karl Morgenstern, Collegienrath, ordentlichem Professor der Beredsamkeit und alten klassischen Philologie, Decan der ersten und dritten Klasse der philosophischen Facultät widmet diesen Versuch K. J. Peterson, Stud. der Theologie. Dorpat, 1819»; 1. 1b: tühi; 1. 2a—6b: «Etwas über die Konsonanten»; 1. 7a—8b: tühjad.

Ülemal (III. 3) märgitud käsikirja hilisem ümbertöötatud redaktsioon.

V. Joh. Gutsclaffi eesti keele grammatika tõlge ladina keelest saksa keelde. Pruunis pappkõites kaustik (23 × 19) 36 lehte valget kirjutuspaberit. — KM KO ÕES M. A. 109.

1. 1a: «Grammatikalische Bemerkungen über die Ehstnische Sprache von Johann Gutsclaff Prediger zu Urbs [aus dem Lateinischen ins Deutsche übersetzt von Kristian Jaak Peterson. Riga 18. »]; 1. 1b: tühi; 1. 2a—36b: algteksti («Observationes grammaticae», 1648, lk. 14—100) tõlge.

VI. Kaks kirja J. H. Rosenplänterile talle saadetud kirjade kõites. — KM KO ÕES M. A. 135.

1. 66a—b: «Riga, den 15. Februar 1821. — Werthgeschätzter Herr Rosenplänter!»; valgel kirjutuspaberil (22,2 × 17,2); 1. 67a: tühi; 1. 67b: aadress ja pudenenud kirjalaki jäänused; 1. 68a—b: «Riga, den 3. Mai, 1821. — Werthgeschätzter Herr Rosenplänter»; pruunil kirjutuspaberil (20,6 × 17,1); 1. 69a: tühi; 1. 69b: aadress, pudenenud kirjalaki jäänused. Avaldatakse esmakordselt alamal, vt. Kirjad 4 ja 5.

VII. Kaks kirja K. G. Sonntagile säilitati kuni 1940. a. Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsis nn. Buchholtz'i fondis; praegune asukoht tundmata. Avaldatud esmakordselt ajakirjas «Noor-Eesti» 1910/11, lk. 543—544, vt. alamal Kirjad 2 ja 3.

VIII. Täielikkuse mõttes olgu siin mainitud veel K. J. Petersoni käega ümberkirjutatud, autori paranduste ja täiendustega tsenseeritud trüki-käsikiri (24 × 18,2) 12 lehte valget kirjutuspaberit «Die Metrik der Lateiner, ein philologisch-ästhetisches Bildungsmittel beim Unterricht in Gymnasien. Von Johann Jakob Henschler, Oberlehrer am Gouvernements-Gymnasium zu Riga». — Joh. J. Henschler (1784—1824) oli ladina keele õpetaja Riia gümnaasiumis 1816—1824. Käsikiri omandatud raamatu-antikvariaadist Riias 1937. a. — KM KO Fond 169, M. 12: 25.

IX. K. J. Petersoni portree. Akvatinta leht (14,5 × 10,7); allkiri: «Jaak.» sign. «Dörbeck del & sc XXII»; tekst: «sündinud Riias 2mal Mardi Ku päeval 1801».

Leidub Riias Läti NSV Teaduste Akadeemia Fundamentaalaramatu-

kogus J. Chr. Brotze' jooniste, dokumentide jne. kogus «Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente» etc., köide X, leht 134. Esmakordselt avaldatud ajakirjas «E. Kirj.» VIII (1913), lk. 352/353; vt. ka «Laulud» jne., frontispiiss, ja V. Raam, Kr. J. Petersoni ja Fr. R. Faehmanni ikonograafia. Tartu, 1941, eriti lk. 9—21.

2. Kirjad.

K. J. Petersoni uurimine tunneb seni ainult kolme kirja, mis viimati avaldati 100. surmapäeva puhul tema teoste väljaandes (vt. eelpool viide 1), kusjuures hoopis kahe silma vahele oli jäänud pikem väljavõte neljandast kirjast, mille Rosenplänter avaldas oma ajakirjas varsti pärast Petersoni surma. Hilisem jälgede ajamine 1920. aastate teisel poolel tõi päevavalgele veel kaks senitundmata ja avaldamata kirja. Et teha kõik need üheskoos uurimisele kättesaadavaks, avaldatakse need siin ühes vajalikkude kommentaaridega.

1. J. H. ROSENPLÄNTERILE.

[Riias, 20. oktoobril 1818.]

Gehrter Herr Pastor,

für die gütige Uebersendung der letzten Hefte, danke ich ergebenst¹. Sie werden aber auch verzeihen, wenn ich Sie mit der Frage belästige: worauf zielest das *disce grammaticam*², das Sie mir durch meinen Freund Karl sagen liessen³? — Die Beantwortung dieser Frage und ferner auch Ihr Urtheil über die Gedichte (sie sollen Oden sein), die ich Ihnen nun schicke, wünschte ich, wenn es Ihre Zeit erlaubt, sobald als möglich zu erfahren. Ich habe in denselben manche dörptsche Form gebraucht, die dem feierlichen Gang einer Ode angemessener schien als die revalsche⁴. Indem ich sie schrieb, hatte ich nicht bloss den ungebildeten Ehsten im Sinn, sondern auch den, der schon auf einige Bildung Anspruch macht, so wie auch Deutsche die Ehstnisch verstehen. Was das Versmaass betrifft, so ist es zwar frei; es scheint mir jedoch für Versuche dieser Art passender zu sein, als manche andere. Beehren Sie mich übrigens mit einer Antwort, sobald es möglich ist. In der Hoffnung darauf bin ich

Ihr
ergebenster

K. J. Peterson.

Riga, den 20. Oct. 1818.

Tõlge:

Riias, 20. oktoobril 1818.
Austatud härra pastor,

viimaste vihkude lahke saatmise eest tänan Teid alandlikult¹. Teie muidugi vabandate, kui ma Teid küsimusega tülitän: mis peale sihib see *disce grammaticam*², mis Te mulle minu sõbra Karli kaudu ütelda lasksite³? — Vastust selle küsimuse peale kui ka Teie otsust luuletuste kohta (need peavad oodid olema), mis ma nüüd Teile saadan, sooviksin ma, kui Teie aeg lubab, nii ruttu kui võimalik teada saada. Ma olen neis mõnda tartukeelset vormi tarvitanud, mis oodi pidulikule laadile sobivamad paistsid olevat kui tallinnakeelsed⁴. Kui ma neid kirjutasin, ei olnud mul meeles üksnes harimata eestlane, vaid ka see, kes juba ka mõnesugusele haridusele pretendeerib, samuti sakslased, kes eesti keelt oskavad. Mis värsimõõtu puutub, siis on see küll vaba; see paistab mulle sedalaadi katsete jaoks ometi sobivam kui mõni teine. Austage mind muuseas vastusega nii pea kui võimalik. Selles lootuses olen

Teie
ustav

K. J. Peterson.

Riias, 20. okt. 1818.

1. Kõne on ilmselt Rosenpläneri ajakirja «Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache» 10. ja 11. vihust (need ilmusid 1818. a.), mille kättesaamist Peterson kviteerib.

2. *disce grammaticam* (lad.) — õpi grammatikast!

3. Karl Bayer vt. eelpool viide 9.

4. Saadetud oodid olid arvatavasti: «Päev», «Sügiselaul», «Jumal» ja «Inimeste vaim» (vt. üleval Käsikirjad III. 6).

2. K. G. SONNTAGILE.

Dorpat, d. 7. Januar 1819.

Ew. Magnificenz versprochen mir eine Unterstützung zu meinen Studien zu sammeln. Jetzt, da ich derselben bedarf, wende ich mich an Sie mit dem Versprechen, dass dasjenige, was Ihre Güte mir zu Theil werden lässt, gewiss von mir gut angewendet werden wird. Auch hoffe ich, dass Ew. Magnificenz es nicht übelnehmen wird, wenn ich Sie um ein Hebräisches Wörterbuch bitte, das ich jetzt brauchen werde. Ich wohne beim Schuhlinspector Anders¹.

Im Vertrauen auf Ihre Güte bleibe ich
Ew. Magnificenz dankbarer

C. J. Petersohn.

Tõlge:

Tartus, 7. jaanuaril 1819.

Teie Magnifitsents lubasite minu studiumide heaks toetust koguda. Nüüd, kus mul seda vaja, pöördun ma Teie poole töotusega, et ma seda, mis Teie lahkus mulle osaks laseb saada, omalt poolt kindlasti hästi tahan tarvitada. Ma loodan ka, et Teie Magnifitsents seda pahaks ei pane, kui ma Teilt üht heebrea keele sõnaraamatut palun, mida mul nüüd vaja läheb. Ma elan kooliinspektor Anders'i juures¹.

Teie lahkuse peale lootes jään ma
Teie Magnifitsentsi tänulik

C. J. Petersohn.

1. Anders, Karl S. (1768—1835), jurist; 1804—1817 Tartu koolideinspektor, 1817. a. Tartu ülikooli raamatukoguhoidja abi ja 1826. a. alates sama raamatukogu sekretär. — Andersi maja asus tolleaegse Jakobi värava juures, praegu Viktor Kingisepa tänava maja nr. 52 kohal; see on K. J. Petersoni seni ainus teadaolev elukoht Tartus.

3. K. G. SONNTAGILE.

[Tartus, 13. veebruaril 1819.]

Ew. Magnificenz!

Den 10. dieses Monats hatte ich die Ehre Dero Brief von dem Herrn Collegienrath Parrot zu erhalten¹. Ich danke für die in diesem Briefe gegen mich geäußerte Güte und Theilnahme. Aber was soll der Dank? Bestreben will ich mich vielmehr ein so nützlich Mann zu werden, als Ew. Magnificenz und andere Theilnehmer es wünschen. Hiermit schliesst
Ew. Magnificenz dankbarer

C. J. Peterson.

Dorpat, d. 13. Februar 1819.

Tõlge:

[Tartus, 13. veebruaril 1819.]

Teie Magnifitsents!

10. selle kuu päeval oli mul au Teie kirja härra kolleegiuminõunik Parrot'ilt kätte saada¹. Ma tänan selles kirjas minu kohta avaldatud lahkuse ja osavõtmise eest. Aga mis tähendab tänu? Palju rohkem tahan ma püüda nii kasulikuks meheks saada, nagu Teie Magnifitsents ja teised osavõtjad seda soovivad. Sellega lõpetab

Teie Magnifitsentsi tänulik

C. J. Peterson.

Tartus, 13. veebruaril 1819.

I. Parrot, Georg Fr. (1767—1852), füüsik; Tartu ülikooli professor 1801—1826 ja mitmekordne rektor. Vene Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige alates 1811. a., tegevliige 1826. a. ja 1840. a. kuni surmani auakadeemik. Silmapaistev ühiskonna- ja kultuuritegelane, eriti suured teened on temal Tartu ülikooli organiseerimisel ja väljakujundamisel XIX saj. algul. Vrd. näit. E. B. Петухов, Имп. Юрьевский, бывший Дерптский, университет за сто лет его существования (1802—1902). Юрьев, 1902, eriti lk. 101—322 ja Fr. Bienemann, Der Dorpater Professor Georg Friedrich Parrot und Kaiser Alexander I. Reval, 1902.

4. J. H. ROSENPLANTERILE.

Rīga, den 15. Februar 1821.

Werthgeschätzter Herr Rosenplänter!

Verzeihen Sie mir mein langes Stillschweigen. Diese Bitte mache den Anfang meines Briefes aus!

Unsere Mythologie scheint von allen Furien — ihre Anzahl werden wahrscheinlich die Verfolger der Mythologie sehr genau anzugeben wissen — verfolgt zu werden. Der Herr Censor Moritz wusste, wie ich vermuthe, nicht was mit einem so ketzerischen Buche anzufangen sei, schickte es daher der Censur-Comität in Petersburg zu¹. Dort befindet sich also mein armes Büchlein, und ich sang, als ich dergleichen Dinge erfuhr, ihm getrost mit dem verwiesenen Ovid nach:

Parve (nec invideo) sine me liber ibis in urbem:

(Heu mihi!) quo domino non licet ire tuo.

Vade, sed incultus; qualem decet exsulis esse.

Infelix habitum temporis huius habe².

Den Herrn Consistorial-Assessor Masing habe ich hier gesprochen. Er lässt Sie herzlich grüssen. Grosse Freude haben mir seine Ehstnischen Wochenblätter gemacht. Es wäre zu wünschen, dass sie recht verbreitet würden³.

Das Register der F[innischen] M[ythologie] hatte ich bei der jetzigen literarischen Witterung etwas vernachlässigt; ich arbeite aber jetzt daran, und es soll bald in Ihren Händen sein. Häcker scheint wieder zu schlafen. Man muss ihn aufwecken. Schrecklich ist es in zwei Monaten nicht einen Bogen gedruckt zu haben⁴. —

Ihnen, Herr Rosenplänter, wünsche ich alles Gute! — (Beiläufig gesagt, will Moritz wegen der Ehstnischen Beiträge Sie schon vor manchem Uebeln gewarnt haben, da er doch auch wider die Ehstnischen Wochenblätter Einiges — ha! ha! ha! — einzuwenden hatte). — Leben Sie wohl und glücklich! — Ich bin immer der

Sie achtende

K. J. Peterson.

[Aadress:] Seiner Hohehrwürden, dem Herrn Rosenplänter, Prediger der Ehstnischen Gemeine in Pernau.

Väga austatud härra Rosenplänter!

Vabandage minu pikka vaikimist. See palve olgu minu kirja alguseks! Meie mütoloogiat näikse kõik fuuriad taga kiusavat — nende arvu võivad arvatavašti mütoloogia jälitajad väga täpselt ära märkida. Nagu ma arvan, ei osanud härra tsensor Moritz säärase ketserliku raamatuga midagi peale hakata ja saatis seepärast selle Peterburi tsensuurikomiteele¹. Seal on siis minu vaene raamatukene, ja kui ma seda kuulsin, laulsin ma rahulikult koos väljasaadetud Ovidiusega talle järele:

*Parve (nec invideo) sine me liber ibis in urbem:
(Heu mihi!) quo domino non licet ire tuo.
Vade, sed incultus; qualem decet exsultis esse.
Infelix habitum temporis huius habe².*

Härra konsistoriumi-assessor Masinguga sain ma siin kokku. Ta laseb Teid südamlikult tervitada. Suurt rõõmu valmistas mulle tema eestikeelne nädalaleht. Oleks soovida, et see üsna laialt levineks³.

S[oome] M[ütoloogia] registri olin ma praeguse kirjandusliku ilmastiku puhul veidi hooletusse jätnud; nüüd aga töotan selle kallal ja see peab varsti Teie kätte jõudma. Häcker näikse jälle magavat. Tema tuleb üles äratada. On kole, et kahe kuu jooksul pole ühtki poognat trükitud⁴.

Teile, härra Rosenplänter, soovin ma kõike head! (Möödamannes öelda — Moritz olevat Teid eesti keele «Beiträge» puhul juba mitme halva eest hoiatanud, sest tal olnud ka eestikeelsele nädalalehele mõndagi — haa! haa! haa! — ette heita.) — Elage hästi ja õnnelikult! — Ma olen alati

Teid austav

K. J. Peterson.

[Aadress:] Tema kõrgesti auväärsele härra Rosenplänterile, eesti koguduse pastorile Pärnus.

1. Kõne on teosest «Christfrid Ganander Thomasson's, Philos. Mag. Finnische Mythologie. Aus dem Schwedischen übersetzt, völlig umgearbeitet und mit Anmerkungen versehen von Christian Jaak Peterson, Literat in Riga», mis ilmus Rosenplänteri ajakirjas «Beiträge» XIV (1822), lk. 1—128; ka äratrükk. — Moritz, Ludwig W. (1777—1830), pastor Tartus 1803—1823, mis ameti kõrval täitis ta ka tsensuri ülesandeid. Sekeldused «Finnische Mythologie» käsikirja tsenseerimisega kestsid terve aasta, enne kui see alles 20. jaan. 1822. a. Tartu tsensuurikomiteelt trükikiloa sai. Vt. lähemalt: E. Kirj. XXVI (1932), lk. 373—374.

2. Tsitaat rooma luuletaja Publius Ovidius Naso (43 e. m. a. — 17 m. a. j.) elegeiatest «Tristia» I, 1, 1—4; tõlkes: «Ilma minuta lähed sa (ma ei kadesta sind!),

Schwartz haben mir seine schönsten Rosenblätter
geschenkt. Ich wäre zu danken, daß sie noch der
Freude sind.

Das Regieren des C. M. fällt in die jetzige
literarische Welt, etwas ungewöhnlich, ist es
nicht aber jetzt davon, und es soll bald in ihren
Tauschen sein. Jeder scheint wieder zu schlafen. Man
muß ihn aufwachen. Besonders ist es in zwei Mo-
naten nicht einen Tag geachtet zu haben.

Wenn, von Rosengärten, wenigstens ist alles ge-
braucht. — (Unlänglich gesagt, will Moritz wegen der
schönsten Beiträge die von der manchen haben
genommen haben, da es doch auch wieder die schön-
sten Rosenblätter sind — ja! ja! ja! — einzeln zu
sein sollte). — Lieben Sie wohl auch glücklich! — Ich
bin immer da

Sie erfinden
C. J. Peterson

raamatukene, Rooma; oh küll, et su autorit ei lubata minna. Mine, kuigi oled hooldamata, nagu see väljasaadetule sünnis. Onnetu, esine siis oma aja kuues».

3. Masing, Otto W. (1763—1832), pastor Lüganusel, Viru-Nigulas ja Äksis, 1818. a. alates Liivimaa konsistooriumi assessor. Silmapaistev eesti keele- ja kirja-mees XIX saj. algul. Tema toimetatud «Maarahva Nädalaleht» hakkas ilmuma 1821. a. algul. Masingu ja Petersoni suhete kohta vt. E. Kirj. XXVI (1932), lk. 368—372 ja XXVII (1933), lk. 142—149.

4. Häcker, Wilhelm F. (1774—1842), trükikojaomanik Riias 1804. a. alates; tema trükikojas trükiti parajasti Rosenplänteri «Beiträge» XIII vihku.

5. J. H. ROSENPLÄNTERILE.

Riga, den 3. Mai 1821.

Werthgeschätzter Herr Rosenplänter,

Ihr Herr Bruder wird Ihnen wo[h]l gemeldet haben¹, dass das 13. Heft der Beitr[äge] die Presse verlassen, und zwar — was man bei dem Namen Häcker nicht vermuthen sollte — bald verlassen wird. Es freut mich, dass Sie jetzt bessere Aussichten für den Druck der Beiträge haben². Ich werde Ihnen vielleicht bald etwas über die Verwandtschaft und Aehnlichkeit des Ehstnischen und — Türkischen zuschicken³. Beides ist gar zu auffallend. *Ben*, heisst im Türkischen: ich, gen. *benum*, wie: *minna*, *minno*. Du, heisst Türkisch: *sen*, gen. *senun*; Ehstn[isch] *sinna*, *sinno*. Das Pronomen relat[ivum] heisst: *ki*, das interrog[ativum] *kim*. Die Türken haben wie die Finnen Anhängenpronomen für das mein, dein sein u. s. w. z. B. *baba-m*, mein; *baba-n*, dein; *baba-si*, sein Vater. Das Hilfsverbum sein heisst im Türkischen *olmak*, wo *mak* die Infinitivendung ist. Der Imperat[ivum] sei du: *ol*, lasst uns sein: *olalum*. Das Perfect[um] Optativi:

Sing. *olam*
olasin
ola

Plur. *olais*
olasis
olaler.

Uebrigens giebt es hier auch eine verneinende Verbalform. — Alles dieses scheint mir hinlänglichen Anlass zu geben, die Sache genauer zu untersuchen, um etwas mehr darüber sagen zu können.

Leben Sie wohl, Herr Pastor! Gott erhalte Sie gesund! Dieses wünscht von Herzen

K. J. Peterson.

[Aadress:] Seiner Wohlehrwürden, dem Herrn Rosenplänter, Prediger der Ehstnischen Gemeinde in Pernau.

Väga austatud härra Rosenplänter,

Teie härra vend on ehk Teile juba teatanud¹, et «Beitr[äge]» 13. vihk on trükist ilmunud, nimelt — mida Häckeri nime puhul sugugi oodata ei tohiks — et see varsti ilmub. Mul on hea meel, et Teil «Beiträge» trükkimiseks nüüd paremad väljavaated on². Varsti võib-olla saadan ma Teile midagi eesti ja — türgi keele suguluse ja sarnasuse kohta³. Mõlemad on üsna silmatorkavad. *Ben* on türgi keeles *mina*, gen[itiiv] — *benum*, nagu *mina*, *minu*. *Sina* on türgi keeles *sen*, gen. *senun*, eesti keeles: *sina*, *sinu*. Relat[iivne] pronoomen on: *ki*, interrog[atiivne]: *kim*. Türklastel nagu soomlastelgi on *minu*, *sinu*, tema jne. jaoks sufikspronoomen, näit. *baba-m*, *minu*; *baba-n*, *sinu*; *baba-si*, *tema isa*. Abiverb *olema* on türgi keeles *olmak*, kusjuures *mak* on infinitiivi lõpp. Imperat[iiv] ole *sina* — *ol*, laske meid olla — *olalum*. Optatiivne perfekt[um]:

Sing[ular]: *olam*
olasin
ola

Pluur[al]: *olais*
olasis
olaler.

Muuseas on seal ka üks eitav verbaalne vorm olemas. — Kõik see näib mulle küllaldast põhjust andvat seda asja ligemalt uurida, et midagi rõhkemat selle kohta öelda võida.

Elage hästi, härra pastor! Jumal hoidku Teid terve! Seda soovib südamest

K. J. Peterson.

[Aadress:] Tema kõrgesti auväärsele härra Rosenplänterile, eesti koguduse pastorile Pärnus.

1. Rosenplänter, Friedrich B. (1793—1858), jurist; õppis Tartu ülikoolis 1813—1816; oli esialgu koduõpetaja, hiljem advokaat Tartus ja Riias.

2. Peterson vihjab siin Rosenplänteri kavatsusele avada oma trükikoda. Ta omandaski trükikoja, et seal esmajoones oma ajakirja «Beiträge» ja O. W. Masingu «Maarahva Nädalalehte» trükkida lasta, kuid temale kui pastorile ei antud trükikoja avamiseks vajalikku luba, nii et see kavatsus nurjus.

3. Kas Peterson oma kavatsuse teostas, on teadmata.

6. J. H. ROSENPLÄNTERILE.

[1820—1821?]

[- -] Ganander bezeichnet mit dem Worte Rune alle aus älterer Zeit herstammenden Finnischen Volksgesänge. Diese haben sich aber, so alt sie auch seyn mögen, bei den Finnen viel reiner und unvermischter erhal-

ten; als bei unsern Ehsten. Der Finne nennt und besingt in seinen Liedern seine alten Landes-Götter, der Ehste hat die seinigen alle vergessen, und bringt er auch bisweilen ein abergläubisches Opfer in den Wald, so opfert er einem unbekanntem Götzen, den er nur allgemein benennen kann. Woher nun diese auffallende Verschiedenheit bei beiden doch sonst so vielfach ähnlichen Völkern? Ganz natürlich daher, dass die Finnen Mittel fanden den Nachkommen ihre Alterthümer zu erhalten, und dieses Mittel waren die Runenbuchstaben (Schwedisch: *runa*, pl. *runor*) die sie von den Skandinaviern erhielten. Hieroglyphische Figuren und eine Art von Schrift waren in Stäbe geschnitten, die wahrscheinlich in den Händen ihrer Opferpriester lagen, und von ihnen bei Opfern, Zaubereien, als mit dazu gehörende Heiligthümer gebraucht wurden. So mögen denn auch durch kurze Bemerkungen, Sinnbilder u. s. w. ihre Lieder auf die Nachkommenschaft verpflanzt worden sein, welche dieselben mit dem fremden Namen des Erhaltungsmittels Runen bezeichnete². Da die Ehsten, wie es scheint, die Runenschrift nicht kannten, so gingen auch während der Kriegsungewitter, die ihr Land verwüsteten, alle ihre Götter unter, und nur einer blieb, der Grosse, Wahre, Ewige — Jummal. [---]

Riga.

K. J. Peterson.

Tõlge:

[1820—1821?]

[---] Ganander märgib sõnaga «ruun» kõiki vanemast ajast pärit olevaid soome rahvalaule. Need on aga, kui vanad need ka ei oleks, soomlaste juures palju puhtamini ja segunematumalt säilinud kui meie eestlaste juures. Soomlane nimetab ja ülistab oma lauludes oma maa vanu jumalaid, eestlane on aga kõik enda omad unustanud, ja kui ta ka mõnikord ebausuhvrit metsa viib, siis ohverdab ta tundmatule ebajumalale, keda ta üksnes üldise nimega nimetab. Kust tuleb see silmatorkav erinevus mõlema muidu ometi nii mitmes mõttes sarnase rahva vahel? Põrs loomulikult sellest, et soomlased leidsid abinõu, kuidas oma muistiseid järehtulijatele säilitada, ja see abinõu oli ruunikiri (rootsi keeles: *runa*, pl[ural] *runor*), mis nad skandinaavlastelt said. Hieroglüüfilised kujutised ja isesugused kirjamärgid olid lõigatud pulkadele, mis arvata-vasti ohvripreestrite käes olid ja mida nad ohverdumiste ning nõidumiste puhul kui sinna juurde kuuluvaid pühadusi kasutasid. Nõnda võisid siis lühikeste märkmete, sümbolite jne. kaudu ka nende laulud järetpõlvedele edasi antud saada, kes neid säilitamisabinõu võõra nime järgi ruunideks nimetasid². Et aga eestlased, nagu paistab, ruunikirja ei tund-

nud, siis läksid sõjatormides, mis nende maad laastasid, ka kõik nende jumalad kaduma; jäi ainult üks suur, tõeline, igavene — Jumal. [---]

Riias.

K. J. Peterson.

1. Esmakordselt avaldatud ajakirjas «Beiträge» XV (1822), lk. 70—71. — Kiri näikse olevat kirjutatud ajal, kui Peterson tegeles Gananderi «Mythologia Fennica» tõlkimisega, seega umbkaudselt dateeritav 1820.—1821. aastaga.

2. Tänapäeva teaduse ja teadmiste seisukohalt Peterson muidugi eksib, kui ta arvab, nagu oleksid soomlased ruunikirja tundnud ja ses kirjas rahvalaule üles märkinud.

FR. R. KREUTZWALDI KAKS AVALDAMATA ARTIKLIT

M. LEPIK

Kreutzwaldi kaasatöötamine C. R. Jakobsoni «Sakalas» on üldiselt tuttav. On teada, missuguse kärsituse ja pinevusega ootas ta selle ilmu- mahakkamist ja kuidas ta juba selle esimese kaksiknumbri jaoks läkitas oma tervituse ja õnnesoovi, et uuele ajalehele ja selle toimetajale julgus- ja manitsussõnu teele kaasa anda: «Ehk küll sinu tulevik, nõder «Sakala», paksus udus seisab, astu julgesti rändama, leivapalukest tee- nima, kes teab — kust ilmakaarest ka sinule ükskord õnnetuul hakkab puhuma». Ja eelseisvaid raskusi ning vastaste rünnakuid ette nähes: «Meie vastanikud ei ole mitte vaenlased, meie tohiksime neid suurema õigusega sõpradeks nimetada, sest nemad sunnivad meid võitlema ja rammu katsuma. Võitlemiseta ei ole kuskil elu; kes edasi tahab saada, peab võitlema». Ja edasi ilmselt J. V. Jannseni «Eesti Postimehele» vih- jates: «Iseäranis hoia ennast nende eest, kes sind kõrge palga eest võõra teenistusse püüavad meelitada. Seal peaksid sa kui lipuke tuuleõhus peremehe pilli järele tantsima» jne.

Samuti on teada, kuidas Jakobson omalt poolt hindas Kreutzwaldi kaastööd ja kuivõrd tähtis oli tema ajalehe kaastöölise hulgas Kreutz- waldi üldiselt lugupeetud ja autoriteetlik nimi, kuigi tavaliselt kaastöö all tema täisnime asendab hoopis väheütlev krüptonüüm: K. Kuid küllap teadjad teadsid ja mõistjad mõistsid. See lugupidamine avaldub näit. ka Jakobsoni kirjavastuses Kreutzwaldile (samas «Sakala» numbris), kes oma tervituse säilimata kaaskirjas oli nähtavasti palunud kirjutust mitte muuta: «Dr. K. T-s. Täname väga nende vennalikkude sõnade eest. Meie austamine ja usaldus Teie vastu on nii suur, et meie omalt poolt Teie kirjade [s. o. kirjutuste] juures ilmaski ühte sõna ei saa muutma». Nagu viimastel aastatel avalikuks tulnud ja hiljuti uurijaile üldkasuta- tavaks saanud C. R. Jakobsoni ja «Sakala» Kurgja materjalide põhjal võib otsustada, on Jakobson oma sõna pidanud ega ole «Sakalas» aval- datud Kreutzwaldi kirjutustes muudatusi teinud. Samuti paistab, et

